

kájú TESz."-tól. Úgy látja, hogy a régebben elvetett szláv származtatás valószínűbb (vö. bolg. *bajš*, *bajuvam* 'zaubern'), a varázsol, varázs szavainkkal párhuzamos átvétel, amelynek a hódoltság idején az oszmántörök adat új töltést adhatott. Itt tehát szigorúbb mint a TESz.

balkány A TESz. által valószínűleg török eredetűnek minősített 'állóvíz, lápos hely' jelentésű szavunkat Ligeti meg sem említi. Kevés ilyen szó van, s itt nem tudom megítélni, hogy kihagyása állásfoglalás-e. Ez utóbbi valószínű, mert a TESz. által idézett, hódoltság kor előtti helynévi adatok igen bizonytalanok: az első közzözi adat 1572-es, Ligeti pedig elvszerűen nem foglalkozott hódoltságkori török jövevényszavainkkal.

Folytathatnám az összevetést, de talán ezekből a példákból is látható a munka etimológiai részeinek jellege. Nagy ajándéka tudománytörténetünknek, hogy egy több mint hat évtizedes tudományos életpálya tapasztalatai végül is világos, áttekinthető és sok újat is tartalmazó összefoglalásba kerültek. A könyv írásának idejéből sok végigbeszélgetett szombat délután emlékét őrzöm. Persze ezek a beszélgetések szokás szerint többnyire egyoldalúak, sőt egyirányúak voltak, de éppen ezért sokat tanultam belőlük, bele-bele pillantva egy készülő mű műhelytitkaiba, s abba a hatalmas tudásanyagba, mely háttérül szolgált. Mint ez a könyvből látható, a csuvas-mongol nyelvviszonyt tárgyaló, s kiadatlanul maradt disszertációmmal kapcsolatos fenntartásait — melyeket annak idején, 1971-ben, opponensi véleményében sem hallgatott el — feladta. Tudománytörténeti tény, hogy a török-mongol nyelvviszonyt illetően Ramstedt és Poppe elméletével szemben hosszú ideig csak Németh Gyula (ZDMG 1912, KSz. 1914) nézete állt szemben, s a kézikönyvekig általánossá vált nézetrel szemben végül Németh is visszahúzódott, ha véleményét nem is módosította. Ligeti előbb Gombocz és Poppe hatására elfogadta Ramstedt új elméletét, de végül őt is, akárcsak engem, az anyag, a kérlelhetetlen adatok győzték meg, hogy a ramstedti nézetek, sok részletük zsenialitása ellenére, alapjaiban tarthatatlanok. Ennek pedig következményei vannak a csuvas nyelvtörténet értékelésében, az pedig kulcs a magyar nyelv török kapcsolatainak megértéséhez.

Ligeti könyve a magyar tudomány klasszikusai közé tartozik: egyszerre zár le egy korszakot és ad indítást egy új korszak megkezdéséhez. Ismétlésétől, utánzásától maga óvott, de az új anyag, az új módszerek ezt nem is engednék meg. Ligeti tudása, szigorú kritikája és kérlelhetetlen igényessége azonban marandó kötelezettséget jelent.

Róna-Tas András

BERRÁR JOLÁN--KÁROLY SÁNDOR (SZERK.): RÉGI MAGYAR GLOSSZÁRIUM

Akadémiai Kiadó, Budapest 1984. 807 lap.

1. 1984-ben jóformán még meg sem száradt a nyomdafesték a Régi magyar glosszárium (a továbbiakban: RMG1.) lapjain, amikor — minden bírálót, ismertetőt megelőzve — nyilvánosan szóltam a mű korszakos jelentőségéről a TMB egyik tudományos vitáján:

„A jövőben bizonyára nagy könnyítést fog jelenteni a szótörténet búvárai számára a Régi magyar glosszárium most megjelent testes kötete, amely 58 szótári jellegű magyar nyelvemlék külön-külön való fellapozásától kímélheti meg a kutatót, és lehetővé fogja tenni számára, hogy a szótörténeti vadászatgatás alól felszabadult idejét és energiáját valóban alkotó tudományos tevékenységre fordíthassa. Sok afféle értékes kézikönyvre volna még szükség, mint amilyen a Régi magyar glosszárium. De mindaddig, amíg ezek sorra elkészülnek, megmarad a szótörténeti gyűjtögetés kisipari módszere és az örök bizonytalanság." Véleményem 1984 óta is változatlan maradt. De hogy ezt nyomtatásban is megerősítsem, arra csak akkor nyílt lehetőségem, amikor 1986 decemberében a NyK szerkesztősége felkért: írjak recenziót a RMG1.-ről.

2. A RMG1.-ot két kiváló nyelvtörténészünk, Károly Sándor és a szótár megjelenését még megérő, de rövid idő múlva sajnálatosan elhalálozó Berrár Jolán (1925—1985) szerkesztette. A munkát úgy osztották meg, hogy Károly Sándor kidolgozta a szerkesztési elveket és módszereket, jelentéstani szempontból véglegessé formálta a szócikk fejrészét, adatközlő és utaló részét, elvégezte a kézirat végső nyomdai előkészítését, valamint a technikai szerkesztést. Berrár Jolán az adatgyűjtő munka irányítását, a szócikkek utaló részének és a jegyzeteknek az összeállítását, a gyűjtött céduláknak gépelésre való előkészítőt, majd a legévelt szöveg pontosító munkáját vállalta magára. Az előkészítő munkálatokban (adatgyűjtés, cédulákon való adatellenőrzés) a következők vettek részt: E. Abaffy Erzsébet, D. Bartha Katalin, H. Bottyánfy Éva, Grétsy László, Hexendorf Edit, P. Hídvégi Andrea, Horváth Mária, R. Hutás Magdolna, Kázmér Miklós, Kubinyi László, Kudlik Júlia, Mikešy Sándor, Molnár József, Papp László, Rónaszegi Márta, Simon Györgyi, Terestyéni Ferenc, Zala Mária. A kézirat adatait filológiai ellenőrzették: K. Keszler Borbála, Korompai Klára, E. Abaffy Erzsébet, Köhl Éva, Simon Györgyi, G. Szamák Ágnes, Szíj Enikő, Zala Mária. A kézirat nyomdai előkészítésében G. Szamák Ágnes működött közre.

A kézirat lektora Benkő Loránd és Mollay Károly volt.

3. A szótár szerkezeti felépítése a következő. A németül is megismételt rövid Előszó (7—8; 9—10) után terjedelmes Bevezetés olvasható német nyelvű összefoglalással (11—55; 57—62). A Bevezetésben az érdeklődő kimerítő felvilágosításokat kap a szótár anyagáról, jellegéről, céljáról és rendeltetéséről, szerkesztési elveiről és módszereiről, szócikkeinek szerkezetéről és szerkesztésük technikájáról, a feldolgozott forrásokról, a szótár használatához szükséges legfontosabb tudnivalókról. A Bevezetést a források és a szakirodalom rövidítésjegyzéke, továbbá az egyéb rövidítések és jelek magyarázata zárja.

A RMG1. törzsanyagát mintegy 7500 szócikk alkotja kb. 60 000 magyar szóadattal (63—792; Tulajdonnevek: 793—805).

4. A továbbiakban észrevételeket fűzők a RMG1. tartalmához és egyes szócikkeihez.

Sajnálom, hogy a feldolgozásból kimaradt a rendkívül fontos, bár kétségtelenül terjedelmes Calepinus (Cal. 1585). A magyarországi növénynevek 1583. évi, 348 növényre kiterjedő latin—magyar szójegyzékének kihagyását pedig nyomatékosan hiányolom (Charles de L'Écluse, Stirpium nomenclator Pannonicus. Nemetvyyvarini 1583). E mű szerzője Charles de L'Écluse (Clu-

síus) németalföldi botanikus, akit Beythe István németújvári prédikátor támogatott a növények magyar neveinek megállapításában. A szójegyzék kihagyása azért is elszomorító, mert nyelvészeink (még a TESz. szerzői is) a Beythe Istvánnak tulajdonított 1584. évi antwerpeni kiadást szokták használni, de azt sem közvetlenül, hanem másodkézből, a NySz.-ből, a Könyve Nándortól a NySz. részére készített kijegyzések alapján. A szójegyzék könyvészeti annotációjához, modern értékeléséhez l. Régi magyarországi nyomtatványok 1473—1600. Borsá Gedeon, Hervay Ferend, Holl Béla, Käfer István és Kelecsényi Ákos munkája (Budapest 1971. 488, 489—50).

Az egyetlen forrásból (PannGl.) adatolt *alacs*-ot az RMGl. (73) főnévnek tartja 'Blesse' [= <állat homlokán> hóka, hold, csillag, fehér folt] jelentéssel. Am valójában más forrásokból is gazdagon dokumentálható melléknévvel van dolgunk, amelynek 'bunt, scheckig' [= foltos, tarka szőrű] a jelentése. L.: EtSz. 1: 56; SzT 1: 197; Bakos, RET. 208.

Az egyetlen forrásban (P. [= PestiN] 1 K 2) előforduló *aleopaticum* a RMGl. (74) szerint ismeretlen jelentésű. A szó jelentését (és etimológiáját) bizonyára azért nem ismerték fel a szerkesztők, mert hibásan idézték a hatnyelvű PestiN szócikkének vezérszavát, a latin *Aloepaticum*-ot, *Aleopaticum*-ot csinálva belőle. Eligazító értékű a PestiN-ban a latin *Aloepaticum* után olvasható olasz *aloe patico* és — különösen — a francia *aloe epatique*. A főleg Dél-Afrikában tenyésző liliumfajtának, az álóának a leveleiből kicsorgó, napon szárított vagy szabad tűzőn befőzött, májbarna színű gyanta nedvéről van szó, amely drasztikus hatású hashajtó, úgyhogy ma már leginkább csak az állatgyógyászatban használják extraktum, tinktúra alakjában. Gyógyszerészeti latin neve — az álóefajta gyantájának májszínű nedvére utalóan — *Aloe hepatica*, magyar neve *májálóé* (Pallas-Lex. 1: 475). L. még *aloe hepatic* (Stedman's Medical Dictionary. Baltimore 1972²². 43). A középkori latinban az összerántással keletkezett *Aloepaticum* volt járatos. Ebből való a PestiN-ban torzult (*aleopaticum*) alakban közzétett régi magyar *aleopaticum*. — A PestiN-ban a magyar *aleopaticum* (∩ : *aleopaticum*) előtt a cseh *woman* (vö. mai cseh *oman* 'peremizs, Inula'), utána pedig a német *allant* (vö. mai német *Alant* 'peremizs, Inula') áll. Ezek az ugyancsak gyógynövényt jelölő nevek félreértés folytán keveredhettek a latin *Aloepaticum* ekvivalensei közé. — E példa azt is bizonyítja, hogy a RMGl. nem teheti feleslegessé a benne egyesített szótárak és szójegyzékek alkalmoszerű felülvizsgálását, a saját szemmel való bizonyosság szerzést. Ennek megvan az a haszna is, hogy a kérdéses szót behelyezhetjük egy bizonyos fogalmi körbe (pl. az *aleopaticum*-ot a fűszerek és egyéb kereskedelmi árucikkek csoportjába).

A P. [PestiN] N 2 alapján adatolt *balassa* jelentése a RMGl. 100 szerint ismeretlen. A PestiN a drágakövek csoportjában mutatja be a szót. Olasz ekvivalensként ott szerepel az *il balascio* is. Ennek (*balascio*) jelentése a mai olaszban 'rózsaszínű spinell'. Fél-drágakő. Az EtSz. 1: 252 (+ *balasz* v. *balász* a.) a 'gemmae genus, eine art rubin' jelentéssel ruházza fel.

Az egyetlen forrásból (SchlGl. 2153.) ismert *bedenia* a RMGl. 106 szerint ismeretlen jelentésű. Az EtSz. 1: 324 ismeretlennek tartotta az etimológiát is. — Szamota úgy vélekedett, hogy a magyar szó latin ekvivalensét, az *accipiter*-t 'equus magni velocitatis', azaz 'gyors ló'-nak kell értelmezni.

E feltevést elfogadva Hadrovics (NytudÉrt. 40. 124) meg is fejtette a *bedenia* rejtélyét. Voltaképpen nem is *bedenia*, hanem *bedeuia* [= *bedevia*] a helyes olvasat. Ez pedig nem más, mint a szerbhorvát *bedevija* 'arab fajta kanca' (Škaljić, Turcizmi 128; Skok, EtrJ. 1: 131) átvétele. A szerbhorvát szó előzménye az oszmán-török *bedevî* (at) 'beduin (ló)'. L. TESz. 1: 266 *beduin* alatt is.

Az egy forrásból (Ortus) adatolt *bolus arenus*-t a RMG1. (122) ismeretlen jelentésének tartja. Nos, a szó szerkezet előfordul a RMG1.-ba forrásként fel nem vett Cal.-ban (107) is: „aster Samius: Vn. [= vngarice] *Bonus arménus*'. Az EtSz. 1: 471 szerint a középkori latin *bolus armenus* 'gyógyszerként használt földfajta, amelyet Szamosz szigeten bányásznak; rodelsteyn' átvételével van dolgunk.

A B. [= BesztSzj.] 1159: „nola: *haranga*', Schl. [= Schl-Szj.] 1745: „nola: *harangia*” szópár magyar tagját illetően a RMG1. 302 nem tesz említést arról, hogy itt a birtokos személyranggal ellátott *harang*-nak (*karvaly harangja*) nem közönséges 'csengő, harang', hanem 'solymásmadár lábára szíjazott csörgő' a jelentése. L. Ligeti: MNY. 64: 75–8.

A *havas* szócikkében (RMG1. 310) össze vannak vonva a *hó* 'Schnee' és a *hó* '*Mond' származékai: 'Alpe'; 'mondsüchtig'; 'schneeig'. Alapszavaik viszont homonimaként vannak kezelve: *hó* 'Schnee' és *hó* 'Monat' (RMG1. 330).

Az elsőnek SzikszF.-től szótározott „*Chamaepytis: Kalincza*¹ növénynevet a RMG1. 377 megkérdőjelezett? 'gelber Günse' értelmezéssel szerepelteti. A növénynev ma is él (l. Kniezsa, SzlJsz. 245), főleg a szaknyelvi *kalincaifű* 'Ajuga chamaepitys' összetételben (Csapody–Priszter, MNövSz. 93).

A Gy. [= GyöngySzt.] három helyéről adatolt *kelencé*-nek a RMG1. 389 szerint '(Bienen)korb' volt a jelentése. A szó azonban nem 'méhkas', hanem 'egy fajta (körülkerített) méhes; Art (umzäunter) Bienenstand' jelentésben volt használatos. L.: TESz. 2: 429; NéprLex. 3: 122 (szinonimaként megadva: *körméhes, méhkert*); Kiss: Nyr. 105: 355–6.

A B. [= BesztSzj.] 1164. alapján dokumentált „*wltor: lupta[r]*" szópárnak sem a latin tagja, sem pedig a magyar tagja nincs tisztázva. A szó a madárnevek csoportjában szerepel. A RMG1. 464 megkérdőjelezett? 'Geier' értelmezéssel látja el. Tagányi (Száz. 27: 326) a magyar szót szláv eredetűnek gyanította (< : **lupti* [o : **lupiti*] 'rabol, ragadoz'), de megfelelő szláv szót kimutatni nem tudott. Nos, a szerbhorvátban van olyan madárnév, amelyből a magyar *luptár* megfejtődésnek látszik; vö. szerbhorvát *lopatar* 'kanalassgém, Platalea leucorodia' (Hirtz, RjNZN 2: 264) < : *lopata* 'lapát'. A szerbhorvát *lopatar*-nak egyéb jelentései is vannak: 'olyan madárfióka, amelynek tollazatában a zászló még csak kifejlődésének elején van' (uo.), továbbá *lopátár* ebben: *jelen lopátár* 'dámszarvas' (SzbhvMSz. 1: 799; a megértéséhez tudnunk kell, hogy a fiatal dámbikának kánál alakú a második agancsa, a dámbika kifejlett agancsa pedig lapát formájú).

A Herb. b) alapján nyilvántartott, a kiadók megítélése szerint horvát szónak minősülő „Alkekenge : *Mosnyche*" növénynev jelentésének kérdését a RMG1. 504 nyitva hagyta, kérdőjellel utalva tisztázatlan voltára. Az olasz *alchechengi*, francia *alkékenge*, spanyol *alquequenge*, portugál *alkekengi* jelentése 'zsidócserezsnye, Physalis alkekengi'. Forrásuk az arab *al-*

-*kākanġ* < perzsa *kākanuġ* (Lokotsch 1016.; Dauzat—Dubois—Mitterrand, DictÉtHFr. 23). A horvát *mošnjica* [többes számban: *mošnjice*] jelentése 'herezacskó' (SzbhvMSz. 1: 900), 'pénzes zacskó, erszény; növényi hüvely, hüvelytermés' (Belosteneč 2: 229) a *mošnja* 'zacskó' (uo.) származéka. A 'zsidócsereznye' jelentés azért társulhatott egy 'zacskó' jelentésű szó származékához, mert a zsidócsereznye skarlátpiros, gömbös boggyótermése erősen felfúvódott, zacskószerű csészébe van bezárva.

A két forrás alapján adatolt *násfá*-t a RMG1. 514 megkérdőjelezett ?'Schmuck' jelentéssel látja el. Hadrovics (I. OK 10: 153) vizsgálataira támaszkodva a TESz. 2: 999 részletezőbben adja meg a szó jelentését. 'ékszer: melldísz, homlokdísz, nyaklánc, fülbevaló stb.; Schmuckstück: Brustschmuck, Stirnschmuck, Halsband, Ohrgehänge usw.'.

Az Ortus-ból adatolt, 'Klatschmohn' jelentésű „*Pachko* vel *pýpanch*” szópár első tagját a RMG1. 599 *packó* alakban teszi meg címszóvá. Aligha helyesen. A mai nyelvjárásokban található *pac-sok* 'pipacs' (TESz. 3: 201; Nyatl. 16. sz. térkép) valószínűűb-bé teszi a *pacskó* olvasatot. A *Pachko*-ot Benkő (MNY. 57: 163) is *pacskó*-nak olvasta.

A K.₂ [= KolG1.]-ben előforduló, 'csalítózás; Lockei' jelentésű „suppositivus: *poloznok*” szópár magyar tagját a RMG1. 577 *poloznok* alakban teszi meg címszóvá. Tévesen. A helyes olvasat a *polozsnok*. Ezt bizonyítják a mai nyelvjárási alakok (Nyatl. 586. sz. térkép; TESz. 3: 75), de ezt teszi kétségtelenné a szó etimonja is; vö. szlovén *položnik* 'csalítózás' (Pleteršnik 2: 133).

A K. [= KolG1.] 'lumpig gekleidet' jelentésű „*pannosus* : *rozzas*” szópárjának magyar tagját a RMG1. (600) *rózsás* hangalakban szerepelteti címszóként. Ez súlyos tévedés. A Cal. 753. [σ : 751.]: „*pannosus* : *Rozzas* rossz poztoban öltözött” és NySz. 2: 1465. hasábján a *rosszas* melléknév második jelentéseként olvasható 'pannosus, pannuceus; lumpig, zerlump' kétségtelenné teszi, hogy korántsem a *rózsa* virágnév -s képzős származékával, hanem a *rossz* melléknév *rosszas* származékával van dolgunk. Ezt kellett volna címszóvá tenni.

A S. [= SermDom.] II, 581 alapján adatolt *zabasth* [tárgyragos alak] főnevet a RMG1. 624 megkérdőjelezett ?'Vertrag' jelentéssel szerepelteti. Kiváló jogtörténészünk, Bónis György (Hübériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár 1947. 315) szerint az ómagyar *szabas* jelentése 'haszonbér, feudum' volt. L. még Kiss: MNY. 82: 164—5.

A B. [= BesztSzj.] 173 alapján adatolt ómagyar *zerench* 'rabló, útonálló' szót *zerencs* alakban teszi címszóvá a RMG1. 648. Ez az olvasat azonban egyáltalán nem biztos. A *zerenc* olvasat is lehetséges (Kniezsa, SzlJsz. 502; 1. még TESz. 3: 736).

A B. [= BesztSzj.] 1162. és Sch. [= SchlSzj.] 1748. alapján idézett, ott a ragadozómadarak (BesztSzj.: *sólyom*, *ölyv*, *karvaly*, *haranga* 'solyászmadár lábára szíjazott csörgő', *zongor*, *torontál*, *keselyű*; SchlSzj.: *sólyom*, *ölyv*, *karvaly*, *harangja*, *ráró*, *zongor*, *torontál*, *héja*) csoportjába tartozó *torontál* madárnévnek a RMG1. 708 'bölömbika, Rohrdommel' jelentést tulajdonít. Ez az ötörök eredetű madárnevünk azonban nem a nádask, tavak mellett tanyázó, nagybögőszerű hangú gémfélet, a *Botarus stellarist* jelölte, hanem a sólyomfélék egyik fajtáját, amelyet bizonyára alkalmaztak vadászsólyomként is (Gombocz,

MNyTK 16. sz. 13; Ligeti, Pais-Eml. 948; TESz. 3: 948). Személynév [1234: *Truntayl*: HazaiOkm. 8: 31], majd személynévi használaton keresztül helynév [1323: *Turuntal*: Pais-Eml. 340] is alakult belőle. L. FNESz. 654 *Torontál vármegye* a.

A B. [= BesztSzj.] 43 alapján adatolt *uja* 'Onkel' (RMG1. 726) eredetéhez Tagányin és Ságin kívül l. még Kniezsa, Szljisz. 541 és Fehértói: MNY. 66: 327.

A B. [= BesztSzj.] 789 alapján idézett *vezsnek* 'eine Art Hund' (RMG1. 771) etimológiáját illetően Tagányin és Ságin kívül l. még Kniezsa, Szljisz. 556. A szó tövét azonban Kniezsa sem ismerte fel. L. újabban Machek (EtSlC. 688) vélekedését: ócseh, cseh *věznik* 'házőrő vagy juhászkutya' <: ócseh věž 'ház', mai cseh věž 'torony'.

A RMG1. 794. lapján a *Bécsország* szócikkből kimaradt a forrásmegadás. Pótlandó: P. [= PestiN.] R. 1.

A RMG1. 801. lapján a *Muszkaország* szócikkből kimaradt a forrásmegadás. Pótlandó: Sz. [= SzikszF.] 231.

A M. [= Murm.] 438: „Ratispona : Regensburg : *Bodogazzon haza*” városnévről a RMG1. 794 megjegyzi, hogy Murm. kiadója az elnevezés eredetét nem ismeri. A városnév megértéséhez közelebb vihet bennünket annak ismerete, hogy ilyen helységnév használatos volt az Árpád-kori Magyarországon, mégpedig Csanád vármegyében, Csanádtól délnyugatra: +1256: *Bodugazunhaza* (Györffy 1: 749; vö. ÁÜO 7: 429 és OklSz. 81); +1285/1572: *Bodogazzunfalwa* (Györffy 1. 849); 1496: *Bodoghfalwa* (Csánki 1. 694). E falut Boldogasszon tiszteletére szentelt templomáról nevezték el. A németországi Regensburg nevének azonban semmiféle kapcsolata sincs Szűz Máriával, azaz Boldogasszonnal. A rómaiak a Regen folyónak a Dunába torkollásánál tábort építettek, s a tábornak a Regen folyóról a *Regina Castra* nevet adták. (A *Regen* folyónév indoeurópai jellegű, s feltehetőleg 'víz' jelentésű.) A német *Regensburg* a latin *Regina Castra* értelmi megfelelője (FNESz. 540). A középkori latinban a *Regina Castra* mellett használatos volt a *Reginopolis*, *Reginoburgum*, *Regino urbs* is (OrbLat. 252). A névbe népetimológiás alapon bele lehetett érteni a latin *regina* 'királynő, úrnő' méltóságnévet (Bach: DtNam. 2/2: 64, 510), amely a *Regina Coeli* (= mennyország királynéja)-féle dícsőítő egyházi kifejezésekben Szűz Máriára szokott vonatkozni. Ez lehetett az indítéka a magyar *Boldogasszonyháza* 'Regensburg' megalkotásának.

A M. [= Murm.] XXV: „Hypanin: *Hypan wise*; *Hypanis idem*” víznevet a RMG1. 797 nem azonosítja, hanem kérdőjellel utal a lokalizálás tisztázatlanságára. A dél-ukrajnai Déli-Bug folyó ókori nevével van dolgunk; vö. latin *Hypanis* < görög Ὑπανίς. Feltehető nyelvi forrása az iráni *hupāna* 'az istenek pártfogása alatt maradó' (Lehr-Splawinski, SłSS. 2: 234). L. még: Vasmer, RussEtWb. 1: 133, 677.

A M. [= Murm.] XXXII: „*Iulia* : *Iulcherland* : *Iulia*” tájnevet, valamint a belőle származó M. XXXII: „*Julianus*: ein iulcher: *Iuliabeli*” melléknevet a RMG1. 798 és 373 nem lokalizálja, nem értelmezi, hanem kérdőjellel utal a tisztázatlanságra. A Kölnctől nyugatra fekvő *Jülich* város környékével lehet dolgunk; vö. „*Juliacus*, -um, *Julus*, *Julensis urbs*, *Gulichi* : *Jülich*, St., *Preußen* (Rheinprovinz)” (OrbLat. 169). A német városnév előzménye a latin *Juliacum* hn. < : *Julius* szn. (Bach, DtNam. 2/1: 220). L. még Egli 461.

A Sz. [= SzikszF.] 233: „Riuulinum : Nagy banya” városnevet a RMG1. 801 nem azonosítja, hanem kérdőjellel utal a lokalizálás hiányára. Kétséget kizáróan a Szatmár megyei Nagybányával van dolgunk. Közvetlenül utána csupa erdélyi városnév áll SzikszF. szójegyzékében: *Kolos var*, *Gyula feier var*, *Szeben*, *Brasso*, *Vasarhely*. A latin *Rivulium* név Nagybánya régi *Rivulus dominarium* ~ *Asszonypataka* neve alapján érthető, Bányavárosok gyakran voltak a magyar királynék kezén. L.: Csánki 1: 467; FNESz. 440.

A Sch. [= SchlSszj.] 550. : „serruis : zerem” értelmezése a RMG1. 804 szerint 'Syrmien'. Ez az értelmezés ellentétben van azzal a Szamota (SchlSszj. 28) óta ismert ténnyel, hogy a közép-kori latin *serruis* írásképp mögött *seruus* 'szerb' rejlik, következőképpen a SchlSszj.-beli régi magyar *szerem* nem 'Szerémség' értelmű tájnév, hanem 'szerb' jelentésű népnév. L. még: Melich, HonfMg. 80; FNESz. 610 *Szerémség* a. is.

A Murm. XXV: „Tyras : *Tyran uise*; Tyran idem” víznevet a RMG1. 804 nem azonosítja, hanem kérdőjellel utal a lokalizálás tisztázatlan voltára. Nos, itt a Dnyeszter régi nevével van dolgunk: vö. görög *Τύρηξ* (Hérodotosz), *Τύραξ* (Strabón), latin *Tyras*. A folyónév iráni eredetű; vö. iráni *tīras* 'gyors, sebes' (Vasmer, RussEtWb. 1: 355). A folyóról kapta nevét a miléto-sziak *Τύραξ* nevű gyarmata a Dnyeszter torkolatánál, a mai ukrainai *Белгород-Днестровский* (Akkermam) helyén (Eglic 254). Ennek az ókori *Τύραξ* helységnévnek a tudatos felújításával alkották meg 1795-ben, az akkori görögös névdivat szellemében a *Тирасполь* városnevet. E város a mai Szovjet-Moldávia területén, a Dnyeszter bal partján fekszik (Unbegaun, RussSlavPhil. 86; Nikonov, KrTopS1. 418).

A Sz. [= SzikszF.] 233: „Varna: *Varano*” városnevet az RMG1. 804 a bulgáriai *Varna* 'Várna' városnévvel azonosítja. Ez nem fogadható el. A Zemplén megyei Sárospatakon tanító Szikszai Fabricius Balázs minden bizonnyal a Zemplén megyei *Varannó* ~ *Vranov nad Topľou* helység nevét szótárazta. Ennek volt *Varano*, *Varona*, *Varana* alakváltozata is (ComZempl. 211).

A Sz. [= SzikszF.] 234: „Agoripolis : *Vasar hely*” városnevet a RMG1. 804 nem azonosítja, hanem kérdőjellel utal a lokalizálás hiányára. Nyilván Marosvásárhellyel van dolgunk, amit szinte kétségtelenül bizonyít már az is, hogy közvetlenül előtte csupa erdélyi városnév áll SzikszF. szójegyzékében: *Nagy banya*, *Kolos var*, *Gyula feier var*, *Szeben*, *Brasso* (233, 234). A Marosvásárhellyel való azonosítást a következő két idézet teszi tökéletesen bizonyossá: „*Maros-Vásárhely*, melyet latinul *Novum forum Siculorum*nak, a görögizálók *Agropolis*nak, oláhul *Osiohejeunak* neveznek, valószínűleg — miként latin neve is mutatja — újabb keletkezésű városa a Székelyföldnek” (Orbán, Szék. 4: 106); „*Agropolis*, *Novomarchia*, *Maros-Vásárhely*, St., Ungarn (*Maros-Torda*)” (OrbLat. 7).

A M. [= Murm.] XXXVI: „*Velunia* : *Wyelun* : *Velunia*” városnevet a RMG1. 804 nem azonosítja, hanem kérdőjellel utal a lokalizálás tisztázatlanságára. A lengyelországi Łódźtól délnyugatra fekvő *Wieluń* város nevével van dolgunk. A *Wieluń* városnév birtoklást kifejező *-ъ* képzővel alakulhatott egy **Wielun* (vö. *Wiesław*) személynévből (Rymut, NMP. 261; Rospond, SEMG. 423).

5. Az élet nem áll meg. A RMG1. nyers kézírata 1968-ban már kész volt. Nem kerülhettek tehát bele azok az Oxfordi Glosszák, amelyek tizenegy magyar szót tartalmaznak az 1230 (!) körüli

időből, de amelyeket csak 1981-ben tett közzé Mezey László (MNy. 77: 372—6; 1. még Büky Béla: MNy. 80: 71—3 és Benkő Lóránd: MNy. 80: 74—5). Szükségszerűen kimaradt belőle a 15. század első negyedéből való Bécsi Glosszák nyolcvanhárom latin—magyar szópárja is (Madas Edit: MNy. 77: 506—10). S alig két évvel azt követően, hogy a RMG1. napvilágot látott, faksimilében is láthattunk egy 106 szópárból álló, Magyarországon eddig még közzé nem tett magyar—német szójegyzéket is a 15. század hetvenes éveiből (Futaky István: A wolfenbütteli szójegyzék. MNy. 82: 73—77). A könyvtárak és levéltárak mélyén még számos régi magyar szójegyzék, glossza rejtőzhet, amelyet a jó szerencsével párosuló kutatói buzgalom sorra feltárat, hozzáférhetővé tehet. Előbb-utóbb tehát el fog jönni annak szükségessége, hogy ezekből az újonnan előkerülő szógyűjteményekből is egyesített szótár készüljön, pótlékként a RMG1.-hoz. Az erre vállalkozó lexicográfus munkáját jelentősen meg fogja könnyíteni az, hogy mintául veheti a RMG1.-ot, és értékesítheti mindazokat a tanulságokat, amelyekkel a RMG1. s a róla szóló szakbírálat a magyar történeti lexicográfiát és lexicológiát gazdagítja.

Kiss Lajos

MIKKO KORHONEN: JOHDATUS LAPIN KIELEN HISTORIAAN

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1981.
378 lap + 1 térképmelléklet

1. Ha az uráli (finnugor) nyelvtudomány leíró, történeti és összehasonlító szempontú nyelvtani összefoglalásait röviden számba vesszük, akkor a következőket állapíthatjuk meg: A régi irodalmi múlttal rendelkező nyelvekből (magyar, finn, észt) — a korábbi, ma már nagyrészt elavult nyelvtanokat nem számítva — számos, modern szempontú leírás áll a kutatók rendelkezésére. Az elmúlt 20—25 év alatt — néhány kivételtől eltekintve — jó nyelvtani leírások, kresztomátiaszerű összefoglalások jelentek meg a kisebb uráli nyelvekből is. A történeti és összehasonlító nyelvtudomány területén a helyzet ma már nem mondható ilyen megnyugtatónak. Az uráli komparatiztika eredményei jórészt folyóiratcikkekben és részdiszciplínáknak szentelt monográfiákban olvashatók. (Tehát az uráli nyelvészetnek a történeti-összehasonlító vizsgálatok mellett a nyelvleírás egyáltalán nem elhanyagolt területe!) Igaz, a múltban, ám az utóbbi időben is jelent meg néhány kézikönyv — elsősorban az egyetemi ifjúság igényeit kielégítendő —, amely a magyar vagy a finn nyelvet állítva a középpontba, az uráli nyelvtudomány eredményeiről összefoglaló áttekintést nyújt (főleg a hangtan és az alaktan területén), de az urálistika legújabb eredményeit átfogó modern szintézis megírása még várat magára. Ezen megírandó szintézis előfutárainak tekintendők Björn Collinder Comparative Grammar of the Uralic Languages (Uppsala, 1960) című műve, Hajdú Péter Bevezetés az uráli nyelvtudományba² (Budapest 1973) című tankönyve és УРАЛЬСКИЕ ЯЗЫКИ И НАРОДЫ (Moszkva 1985) című könyvének második fele (204—340), továbbá a magyar—szovjet közös vállalkozásként közreadott Основы финно-угорского языкознания című kiadvány első kötete (Moszkva 1974). Modern